

УДК 821.161.2.09:[323.1+340.12]

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2023.29.1.54>

МОТИВИ ВОЛІ ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ЯК КОНСТАНТИ ТВОРЧОСТІ ДМИТРА ПАВЛИЧКА

MOTIVES OF FREEDOM AND STATE BUILDING AS CONSTANTS OF DMYTRO PAVLYCHKO'S WORK

Менсітов І.І.,

orcid.org/0000-0003-1383-0698

здобувач ступеня доктор філософії

Запорізького національного університету

У статті на матеріалі окремих ліричних творів українського поета Д. Павличка з'ясовано роль мотивів волі та державотворення як наскрізних. Проаналізовано вірші «Не проклинай» (2007), «Нема вже Леніна в Чигирині» (2008), «Стара молитва» (2007), «Козак Мамай» (1997), «Раби» (1990), «То чим же ми гірші?» (1990), «Хортиця» (1997), «Вставай, Україно» (1990), «Вставай з колін!» (1991), «Марш війська України» (1991), «Козацька слава» (1998), «Там хлопці йдуть» (2006), «Конотоп» (2006), «Катерина II в Одесі» (2007), «Петро Дорошенко» (2006) і «Петро Калнишевський» (2005), що ілюструють важливість цих мотивів у його творчості.

Подальший аналіз специфіки використання мотивів волі та державотворення у творах Д. Павличка докладно розкриває їхню образність та насиченість емоціями. Стаття детально розглядає, як автор з майстерністю використовує потужні образи, алегорії та символи для того, щоб передати бажання до свободи, національної гідності та відновлення незалежності. Особлива увага приділяється лейтмотиву козацтва, яке виступає важливим символом національного героїзму та боротьби проти тоталітарних режимів. Крім того, досліджується значення цих мотивів у контексті збереження історичної пам'яті та національної єдності.

Поміж інших ключових аспектів, особлива увага приділяється відображенню постатей імперської влади та їхнього впливу на український народ, що сприяє поглибленню спільного національного досвіду та розумінню необхідності патріотичної боротьби, сприяючи тим самим зміцненню національної єдності. Важливим аспектом статті є аналіз трансформації історичних мотивів у поезіях Д. Павличка в контексті сучасних викликів та завдань. Через розкриття цього аспекту в статті здійснено спробу дослідити, як поет адаптує та інтерпретує історичні події для того, щоб донести до сучасної аудиторії актуальність своїх ідей. Це відкриває новий ракурс сприйняття минулого, допомагає формувати критичне мислення та розуміння необхідності об'єднання навколо загальних цінностей.

Загалом, стаття проливає світло на велике значення внеску Д. Павличка для українського суспільства. Акцентується на важливості формування національної свідомості та підтримки прагнення до створення вільної, незалежної України, сприяючи при цьому розвитку культурного спадку та національної ідентичності.

Ключові слова: мотив, козацтво, образ, державотворення, контекст.

The article examines the role of the motives of freedom and state-building as cross-cutting motives in some of the lyrical works of the Ukrainian poet D. Pavlychko. The poems "Do not curse" (2007), "There is no more Lenin in Chyhyryn" (2008), "Old Prayer" (2007), "Cossack Mamai" (1997), "Slaves" (1990), "So what is worse than we are?" (1990), "Khortytisia" (1997), "Arise, Ukraine" (1990), "Get up from your knees!" (1991), "March of the Army of Ukraine" (1991), "Cossack Glory" (1998), "There are Boys Going" (2006), "Konotop" (2006), "Catherine II in Odesa" (2007), "Petro Doroshenko" (2006), and "Petro Kalnyshevsky" (2005), which illustrate the importance of these motives in his work.

Further analysis of the specifics of the use of the motifs of freedom and state-building in D. Pavlychko's works reveals in detail their imagery and emotional intensity. The article examines in detail how the author skillfully uses powerful images, allegories, and symbols to convey the desire for freedom, national dignity, and restoration of independence. Particular attention is paid to the leitmotif of the Cossacks, which is an important symbol of national heroism and the struggle against totalitarian regimes. In addition, the significance of these motifs in the context of preserving historical memory and national unity is explored.

Among other key aspects, special attention is paid to the reflection of the figures of imperial power and their influence on the Ukrainian people, which contributes to the deepening of the common national experience and understanding of the need for patriotic struggle, thereby contributing to the strengthening of national unity. An important aspect of the article is the analysis of the transformation of historical motifs in D. Pavlychko's poetry in the context of modern challenges and tasks. Through the disclosure of this aspect, the article attempts to explore how the poet adapts and interprets historical events in order to convey the relevance of his ideas to a modern audience. This opens up a new perspective on the past, helps to shape critical thinking and understanding of the need to unite around common values.

In general, the article sheds light on the great importance of Dmytro Pavlychko's contribution to Ukrainian society. It emphasizes the importance of shaping national consciousness and supporting the desire for a free, independent Ukraine, while promoting the development of cultural heritage and national identity.

Key words: motive, Cossacks, image, state-building, context.

Постановка проблеми. Українська література завжди була плідним джерелом роздумів про сутність національної самодетермінації, волі та державотворення. Споконвіку вона є міцним фундаментом для поетів, що ставали голосом народу, втілюючи в своїх творах канонічні ідеали, відображаючи прагнення суспільства до ідентифікації та належного існування у вільній державі. «Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього» – слова Максима Рильського якнайкраще відображають дійсність, що оточує пересічного українця. Популяризація подібних досліджень зумовлена викликами реалій. Один із найвидатніших українських поетів, Дмитро Павличко, своїми творами не лише здобув широке визнання, але й назавжди залишив слід у каноні національної літератури. У цій статті ми переслідуюмо мету дослідити роль творчості Д. Павличка у формуванні національної літератури та виявимо її значущість у контексті волі та державотворення.

У сучасній літературній дискусії актуальність дослідження творчості Дмитра Павличка полягає у розкритті мотивів, образів та повідомлень, які відображено у доробку поета для вираження національної свідомості та боротьби за незалежність України. Вивчення цієї теми відкриває можливість глибше зрозуміти, яким чином вірші Павличка віддзеркалюють тягар минулого, реалії сучасності та невизначеність майбутнього.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Сучасна наукова література присвячує значну увагу аналізу творчості Дмитра Павличка як важливого джерела для вивчення національної ідентичності та політичного контексту його часу. Дослідники наголошують на символічному

значенні його віршів, які закликають до єдності, боротьби за свободу та збереження національної спадщини. Серед найвідоміших дослідників творчості Д. Павличка можна побачити таких знакових для української літератури письменників, як: М. Рильський, А. Малишко, Є. Гуцало, С. Барабаш, М. Жулинський. Так, Д. Пилипчук підсумовує: «Коли говорити про Павличка якнайзагальніше, то його можна було б назвати одним з політичних і поетичних архітекторів Українського Світу», що підтверджує вагомість постаті» [2].

Ключове питання державотворення в українській літературі порушує М. Гніздицька у праці, присвяченій есеїстиці прозаїка, поета, драматурга, літературного критика Юрія Косача й зазначає таке: «Саме література очолювала духовне повстання нації, постійно відроджувала ідею української державності. Так було в усі часи, починаючи від «золотої доби» української історії» [4, с. 153]. Мотив волі завжди був і є актуальною темою для українських майстрів слова. Воля тісно пов'язана з феноменом козацької епохи, а його дослідження набуває інтермедійних зв'язків літератури й історії.

Постановка завдання. Особливість дослідження лейтмотиву «пробудження українського національного духу» в поезії Д. Павличка полягає в її актуальності для українського читача саме в часи загрози руйнації ключових засад кожної розвиненої країни – волі й державності. Зважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених життю й творчості Д. Павличка, виділення й обґрунтування повного обсягу мотивів поета залишається не вичерпаним і відкритим

питанням. Саме тому робота доповнює наявний доробок досліджень науковців у галузі літературознавства і розширює спектр аналізу творів Д. Павличка. У статті порушено питання, що є дотичними до історичних, політичних а також соціологічних досліджень.

Метою нашого дослідження є детальний аналіз віршів Дмитра Павличка, виявлення основних образів, мотивів та повідомлень, що відображають національну ідентичність, боротьбу за незалежність та державність. Дослідження спрямоване на розкриття значущості творчості поета для сучасного суспільства та встановлення зв'язків із подіями сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Розглянемо на конкретних прикладах прояви мотивів волі й державотворення у віршах Д. Павличка. У поезії «Не проклинай» [2, с. 439] Д. Павличко зосереджується на темі відродження української мови та культури. Автор звертається до читача, закликаючи не проклинати тих, хто втратив рідну мову, але водночас висловлює надію на повернення до життя української мови руками майбутнього покоління. Поет підкреслює важливість мови як цілющої сили, яка відновлює національну ідентичність і культурну спадщину: «І воскрешає мова, наче рана... / Поверне в пам'ять київських весіль» [2, с. 439]. Крім того, вірш виражає патріотичне ставлення автора до українського народу та відверте засудження зрадників у рядках «Лиш в зрадників із львівського П'ємонту / Усади проклін, подібний до меча, / Поклич на них Залізняка і Гонту / Из Умані, а потім – з Космача!» [2, с. 439], що відображає значущість вірша в контексті волі та державотворення українського народу.

Подібним чином у поезії «Нема вже Леніна в Чигирині» [3, с. 63] Д. Павличко апелює до теми патріотичного відродження та авторського протесту, боротьби проти радянського режиму. Поет виражає глибоке співчуття до страждань національного козацького народу і водночас вболіває за його відродження. Таким є кінець насильницького комуністичного правління: «Нема вже Леніна в Чигирині! / Стояв – і впав, приречений до скону.» [2, с. 63], тому автор робить логічну річ, а саме – звертається до національної гордості читача, до палкого бажання відродити Україну: «Здригнися Києве, скидай пора уламки імперської шкаралупи, / везти на цвинтар з берегів Дніпра вождів московських перегнелі трупи!» [2, с. 63]. Поет також висловлює свою віру в перемогу національного духу та наголошує на важливості збереження національної ідентичності:

«Возрадуйся, але не сходи з гори, державний погляд збережи, Богдане!» [2, с. 63].

У вірші «Стара молитва» [2, с. 433] Дмитра Павличка виразно простежується тема політичного розколу та боротьби за владу в Україні. Автор закликає до Правди: «Нехай один умре, якщо не може / В собі здолати владолюбства хіть, / Він матиме благословення Боже» [2, с. 433]. Це свідчить про важливість самовідданості та жертвності для блага нації. Вірш виражає розчарування в політичних лідерах та підкреслює необхідність єдності та боротьби за свободу України, яку можуть принести лише справжні козацькі старшини.

Питання політичного рабства та боротьби за свободу порушує автор у віршах «Козак Мамай» [2, с. 304] та «Раби» [2, с. 221]. Д. Павличко закликає до самовизначення та критикує бездіяльність: «Сидить мій предок по-турецьки, / навчивсь од хитрого паші.». Поет закликає до об'єднання, проголошуючи: «Соромтесь нас, бо ми раби» [2, с. 221]. Д. Павличко висловлює бажання бути вільним і критикує той стан, коли «в очах – печаль ізгоя» [2, с. 304]. Він згадує жорстокі реалії, такі як Голодомор та розстріли, щоб підкреслити важливість самовизначення та боротьби за національну свободу. У тексті відчувається глибока критика політичного режиму та рабства. Автор засуджує підпорядкування і бездіяльність, закликаючи до самовизначення та боротьби за свободу. Рядки «Ми пробивали, як трава, / Камінну брилу смерті.» [2, с. 221] відображають протиставлення між рабством і прагненням до визволення, а також готовність пройти крізь труднощі та боротьбу за свободу.

У творі «То чим же ми гірші?» [2, с. 224] Д. Павличко порівнює український народ з іншими народами, висуваючи питання про причини його неволі та нерівності. Вірш виражає незадоволення політичним становищем України та невідповідністю її статусу порівняно з іншими націями. Автор стверджує: «То чим же ми гірші за пана поляка?» [2, с. 224] і вдається до подібних порівнянь із різними народами, які мають свою державність, свободу та культурний розвиток. Таким чином Д. Павличко виражає внутрішнє невдоволення нерівністю, відчуттям обмеженості та позбавленням українців національної гідності. Власне кожен рядок вірша проникнутий обуренням та розчаруванням у політичній ситуації України, що підкреслює нерівність, неволю і потребу в боротьбі за свободу та національну гідність. Автор закликає до самовизначення, любові до свого краю та готовності пролити кров за свободу України.

Вірш «Хортиця» [2, с. 303] Дмитра Павличка розкриває внутрішні страждання ліричного героя від руйнації, спричиненої війною. Автор використовує сильні образи, щоб передати зруйнований стан святого для людей минулого місця та символізувати понівечені козацькі життя. Рядки «Хортиця приснилась. Кров на траві» [2, с. 303], відображають наслідки страшної війни за незалежне державотворення та наслідки цих дій.

Внутрішній монолог головного героя відображає травми війни, які переслідують його: «Куди не йду, в мені його картини» [2, с. 303]. Фінальним рядком автор посилається на Хортицю як «тверду землю, скатовану навіки» [2, с. 303], що підкреслює глибоке переживання автора за долю нації та необхідності боротьби за свободу та національну гідність. Поет акцентує на важливості збереження пам'яті про минуле, прагненні до вільної та незалежної держави, а також на руйнівному впливі війни на народ.

Подібні мотиви звучать і в поезіях «Вставай, Україно» [2, с. 482] та «Вставай з колін» [2, с. 482], в яких Д. Павличко вчергове відтворює тему національної свободи та боротьби за незалежність. Автор закликає Україну до ментального «пробудження» та виходу на шлях свободи: «Вставай, Україно, вставай, / Виходь на дорогу свободи» [2, с. 482], поєднуючи образ вільної широкої ріки із таким же духовно багатими та вільним населенням Заходу, щоб підкреслити важливість самовизначення: «Де грає широкий Дунай, Де ждуть європейські народи!» [2, с. 482]. У вірші «Вставай Україно» [2, с. 482] автор констатує сильною емоційною заявою-зверненням відмову від політичного підпорядкування: «Що ти не рабиня Москви / Й рабою не будеш ніколи!» [2, с. 482]. Д. Павличко закликає до єднання й захисту національної території: «Єднай Чорне море й Карпати / І свій переболений край» [2, с. 482], а також наголошує на необхідності спільної боротьби та збереження миру: «Щоб волі святої вино / Спожити без помсти і крові!» [2, с. 482].

Фінальні рядки «Ми триста років були рабами, / Пора настала – вставай з колін!» [2, с. 482] однойменного вірша поета підкреслюють важливість відмови від покори, піднесення народу та прагнення до свободи. Д. Павличко закликає читача словами «Вставай, народе, в єдину лаву, Шикуй братерство всіх наших мов» [2, с. 482], що підкреслюють необхідність об'єднання й спільної дії для досягнення національних цілей.

У вірші «Марш війська України» [2, с. 483] автор зображує військо України як непохитну силу, що дала відкоша ярму та протистоїть воро-

гам, підкреслюючи переконання у національній самостійності та свободі нашої держави. Д. Павличко стверджує: «Ми армія воскреслого народу, / Що тристалітнє поламав ярмо. / Наш прапор, Україну і свободу / Нікому ми повік не віддамо!» [2, с. 483]. У цих словах простежуємо готовність боротися стільки, скільки знадобиться для повної перемоги України. Вірш також підкреслює значення єдності правди, любові та волі, а також наголошує, що борці за незалежність ніколи не будуть самі, бо з ними разом бореться історична спадщина відомих предків, душі яких повертаються у наш світ для захисту рідного краю: «Січове стрілецтво та УПА / Будуть з нами враз на полі бою. / Чи видюща куля, чи сліпа – / Рідний край закриємо собою» [2, с. 483]. Ці слова виражають готовність обороняти свою країну і здатність об'єднатися для відстоювання національних інтересів.

Як зазначив академік НАН України В. Смолій: «Нова держава увійшла в простір ранньомодерної європейської цивілізації під самоназвою «Військо Запорозьке», тобто означувалася терміном (як це є нині загальноновизнаним) із поліваріантною семантикою. У подальшому з метою ідентифікації створеного в роки Української революції XVII ст. національного державного організму застосовувалися інші політоніми або ж історико-географічні назви – Гетьманат, Гетьманщина, Україна, Україна-Русь, Малоросія чи Мала росія, вибір яких нерідко диктувався сферою ідеології.» [5, с. 8]. Тема доби «Козаччини» є наскрізною для доробку Д. Павличка й тісно переплітається з мотивами державотворення й волі.

Про забуті героїчні подвиги наших предків згадує автор у рядках вірша «Козацька слава» [2, с. 485]. Словами «Забули ясні зорі / Козацький хоровод, / Бої на Чорнім морі, / Гармати Жовтих Вод. / Забула вже Європа / Ту силу молоду, / Що біля Конотопа / Розбила вщент орду» [2, с. 483] Д. Павличко закликає зберігати пам'ять про героїчне минуле українського народу. Автор акцентує на важливості національної самосвідомості та боротьби за волю й контекстуально пов'язує феномен козацтва із державотворенням України, мотивуючи необхідність шанувати його спадщину.

Лейтмотив боротьби за національну єдність та незгоди з політичними розбратами спостерігаємо у поезіях «Там хлопці йдуть» [2, с. 452] і «Конотоп» [2, с. 457] Д. Павличка. У рядках «Стоять амбітних партій частокони, / Високі замки, де живуть вожді» [2, с. 452] підкреслено роз'єднаність політичних сил. «То йдїть і вимийте слїзьми в Кремлі підлоги, / Та не вертайтеся – вмирайте

від ганьби» [2, с. 457] – дорікає автор зрадникам і запорозцям у тексті вірша «Конотоп». У подібному контексті натрапляємо на опис політичної ситуації, у якій опинилася Україна в поезії «Там хлопці йдуть»: «Патріотичні блазні, самолюби / Мечі один на одного кують» [2, с. 452]. Тут лунає погроза для всіх тих, що зневірилися у перемозі справедливості: «Там хлопці йдуть, що з тих князів зірвуть / Криві корони й крадені тризуби!» [2, с. 452].

Вірш «Катерина II в Одесі» [2, с. 442] Д. Павличка викриває протиріччя і реальну сутність імперської влади. Рядок «Дві тонни важить мумія цариці» [2, с. 442] підкреслює безжальність і тягар імперського режиму, що пригнічує народи та позбавляє їх волі. Автор використовує образ Катерини II як символ бездушної та зухвалої влади, що стояла на шляху до свободи українців. Автор повсякчас вдається до пристрасних закликів до «рабів під Запорожжям» та «одеських покручів» [2, с. 442], нагадуючи про важливість національної єдності та боротьби.

«Петро Дорошенко» [2, с. 453] та «Петро Калнишевський» [2, с. 453] – це два вірші, які розкривають тему боротьби за свободу та незалежність українського народу. У першому випадку підкреслюється нерівність у зброї, але сильний дух козацтва стимулює до боротьби проти ворога, у якого очевидна перевага: «Хтось там прошелестів: / Здаваймось москалю! / Гармати – в нього. В нас – шаблі й старі пищалі». / А гетьман люльку взяв. / Іскринку на кресалі... / ...Вирішуйте: чи – в бій, чи – на небесні палі?» [2, с. 453]. У другому вірші зображується герой, який втратив волю, проте його серце прагне зброї, бо лише вона «Дає свободу й честь рабам на цій землі» [2, с. 453]. Обидва вірші підтримують ідею протистояння та боротьби проти владних поневолювачів, акцентуючи на важливості державотворення й збереження волі.

Зауважимо, що мотиви волі та державотворення у творчості Д. Павличка суголосні з доробком Івана Франка. Це вмотивовано тим, що Д. Павличко займався дослідженням творчості письменників другої половини XIX – початку XX століття,

зокрема аналізом ідей, закладених Великим Каменярем. Так само, як і І. Франко, якого ми знаємо як «вічного революціонера», Д. Павличко боровся словом і ділом уже в Незалежній Україні, про яку мріяв його ідейний натхненник.

Варто зазначити, що не тільки в поезії, а й у публіцистичних працях письменник порушує питання волі та державотворення, які є актуальними не лише в діахронічних зрізах, але й у сучасних історичних подіях. Ми переконані, що творчість письменника знайшла б відгук у сучасній національно-визвольній боротьбі українського народу за незалежність та існування як нації. Якби письменник був би зараз живим, то однозначно став би на захист цінностей України. А тому його доробок привертає увагу дослідників у галузі публіцистичних, поетичних, ліро-епічних дискурсів і донині.

Висновки. Отже, дослідження ролі мотивів волі та державотворення у творчості Д. Павличка підкреслює їхню актуальність та важливість, особливо в контексті історико-політичних змін сучасного світу. Історичні образи та символи, що фігурують у поезіях Д. Павличка, сприяють збереженню культурної спадщини, підтримують національну ідентичність, зароджують прагнення до вільної та незалежної України. Поезія Д. Павличка серед пантеону українських письменників посідає вагоме місце, оскільки формує національну свідомість, потяг до волевиявлення та самоідентифікації української ментальності. Специфіка творчості Д. Павличка полягає у публіцистичності оповіді й безпосередній участі в описуваних реаліях зародження національної ідеї в українському суспільстві.

Здобуті в ході аналізу знання дозволяють подальше розширення різноманітних напрямів досліджень. Зокрема можна розглядати зв'язок між поезією Д. Павличка та іншими літературними напрямами. Додатковою сферою для досліджень може бути інтертекстуальність його творчості, яка могла б пояснити вплив зовнішніх літературних, соціально-культурних та історико-політичних процесів на його стиль.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пилипчук Д. Дмитро Павличко – класик світової літератури. Про Дмитра Павличка. 2019. URL: <http://slovoprosvity.org/2019/10/02/dmytro-pavlychko-klassyk-ukrains-koi-t/> (дата звернення: 28.06.2023).
2. Павличко Д. Вибрані твори : у 2 т. (Бібліотека Української Літературної Енциклопедії : вершини письменства). Київ : Вид-во «Укр. Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2008. Т. 1. 608 с.
3. Павличко Д. Аутодафе: вірші, пісні, поеми. Київ : «Основи», 2008. 160 с.
4. Гніздицька Д. Есеїзована історія української літератури Юрія Косача «На варті націй» в контексті національного дискурсу вісниківства : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Тернопіль, 2021. 223 с.
5. Українська держава другої половини XVII–XVIII ст.: політика, суспільство, культура. / В. Смолій та ін. Київ. Інститут історії України НАН України, 2014. 671 с.